

ПРИЛОЗИ

Дарија ТИМОФЕЈЕВ

ИЗ ИСТОРИЈЕ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА РУСИЈЕ И ШВЕДСКЕ У XVII В. НА ПРИМЈЕРУ ДИПЛОМАТЕ, ШПИЈУНА, ПРЕБЈЕГЛИЦЕ, ПРЕВОДИОЦА Г. К. КОТОШИХИНА

ABSTRACT: Based on the extensive literature and available sources, the article discusses the life and work of Kotoshikhin, a Russian diplomat who fled to the Swedes in the middle of the 17th century. The author comes to the conclusion that the activity of the Russian Diplomatic Office could attract the attention not only of Swedish diplomats who dealt with Russia, but also as a result of contained novelties that only later became generally accepted in world diplomatic practice.

KEY WORDS: intercultural dialogue, history of everyday life, history of diplomatic service, history of Europe in the new age, motivation of betrayal.

Историја блиских међусобних односа Русије и протестантских западноевропских земаља није почела у вријеме Петра I, већ у XVII вијеку¹. Јединствени историјски извори о начину живота у Руском царству XVII вијека из тог периода нису само путописи страних путника, него и јединствени рад руског пребјеглице који је саставио опис Русије за потребе шведског краља. Ријеч је о дјелу Григорија Капровича Котошихина „О Русији у вријеме цара Алексеја Михаиловича”. Већ у

---

* Аутор је лаборант на катедри за средњи вијек Историјског факултета Московског државног универзитета „Ломоносов“ у Русији.

¹ Заборовский Л. В. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе. М.: Мысль, 1981; История внешней политики России. (Конец XV - 1917 г.). Том I. Конец XV – XVII вијек (От свержения ордынского ига до Северной войны). М.: Международные отношения, 1999; Флоря Б.Н. Русское государство и его западные соседи (1655–1661 гг.). М.: Индрик, 2010.

XIX вијеку било је прилично тачно одређено вријеме писања дјела – од јесени 1666. до 1667. године². Рад Г. К. Котошихина био је написан на руском језику, на основу његовог личног искуства. Једини извор и водич је очигледно био Саборни законик из 1649. године. Рад је садржао извјештај о уређењу руског царства и раду канцеларија (приказа), расправу о устројству војске, опис свакодневног живота царске породице, од свадбених до погребних обреда. Извјештај је био састављен за потребе војних и дипломатских чиновника Шведске, а подаци које је Г. К. Котошихин унио у рад у то вријеме су се сматрали тајним. Погрдне клеветничке гласине и стварне ружне приче биле су једнако табуисане информације које је било забрањено ширити у Русији у то вријеме. То је чинило рад Г. К. Котошихина и привлачним за читаоца, и наглашавало раскид аутора са отацбином. Коначно завршен и преписан, али ненасловљен и непотписан, рад је био предат Колегијуму иностраних послова. Двије године након смрти Г. К. Котошихина, (дворски преводилац) О. Баркхаузен превео је дјело на шведски језик, а такође је написао прву биографију пребјеглог службеника кога је лично познавао. Уопште, књига је представљала велику вриједност за владајуће кругове – дјело је било десетинама година дистрибуирано у Шведској у току сљедећег вијека. Руски историчари су поново открили овај заборављени стари приручник у Стокхолму, тридесетих година XIX вијека. Професор С. В. Соловјов открио је шведски превод у Стокхолмском државном архиву, у чијем се називу/наслову помињало име аутора – Григорија Карповича Котошихина. У вријеме сљедеће посјете Шведској, Соловјов је пронашао и оригинал на руском језику, на чијим је маргинама руком једног од бивших власника дјела – Јохана Спаренфелда (шведског филолога-слависте из прве половине XVIII вијека) дописан текст који је садржао име аутора, његов псеудоним у Шведској: Иван Алексејевич Селицки. Такође, извјештај је био и потписан и датиран. Била је направљена копија текста и оригинал дјела је 1841. године први пут угледао свјетлост, а поново је издат 1859. године.

Предговор у трећем издању (1884. године) говори о проналаску нових докумената који су важни због особина Г. К. Котошихина. Пронађени су његове молбе писане Карлу XII и Државном савјету у материјалима шведских архива, које је објавио професор Ерне и сакупио у посебан чланак Ј. К. Грот³, као и наређење руског цара Алексеја Миха-

² Куник А.А. Предисловие к третьему изданию // О России в царствование Алексия Михайловича. Современное сочинение Григория Котошихина. СПб, 1884. С. III.

³ Грот Я. К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3. С.1–33

иловича војводи Ордину-Нашчокину о кажњавању Г. К. Котошихина за грешку/лапсус у царској титули⁴. На основу тих докумената дата је подробнија биографија аутора.

Касније, књига је издата још три пута – 1906, 1910. године (четврто и пето непотпуно издање), и после је скоро 100 година – 2000. године, трудом професорке Г. А. Леонтијеве, са уводним чланком, коментарима и рјечником. За писање овог рада коришћено је треће издање, које садржи историју публикације извора на руском језику, јер укључује уводе из првог и другог издања⁵. Извор цитирамо према последњем издању из 2000. године, са академским/научним коментарима професорке Г. А. Леонтијеве⁶. Претходне историографске радове о питању којим се бавимо представљају радови С. М. Соловјова, А. А. Куника и Ј. К. Грота⁷. Најдрагоценији за реконструкцију биографије/живота Г. К. Котошихина у Пољској и Шведској је сигурно рад Ј. К. Грота, на основу кога је већина будућих истраживача реконструисала биографију пребјеглице. Очигледно је да нико после њега није покушао да потражи трагове Г. Котошихина у западноевропским архивима. Прво монографско истраживање, посвећено судбини/животу и раду Г. К. Котошихина био је рад А. И. Маркевича издат 1895. године у Одеси. А. И. Маркевич пронашао је у раду Котошихина чињеничне нетачности, које повезују текст са архивским подацима из шездесетих година XVII вијека. Показало се да је Г. К. Котошихин погријешило у броју чиновника, чину амбасадора и гласника⁸. Уосталом, раду Г. К. Котошихина окретао значајан број руских истраживача⁹.

Биографија Г. К. Котошихина је релативно добро позната. По мишљењу аутора прве монографске биографије Г. К. Котошихина, А.

⁴ Соловьев С.М.История России с древнейших времен в 15 книгах. Книга VI. М.: Наука, 1961. С.336.

⁵ О России в царствование Алексея Михайловича. Современное сочинение Григория Котошихина. С предисловием А.А. Куника. СПб, 1884.

⁶ Котошихин Г.К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г.А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 2000.

⁷ Соловьев С.М.История России с древнейших времен в 15 книгах. Книга VI. М.: Наука, 1961. С.336; Куник А.А. Предисловие к третьему изданию // О России в царствование Алексея Михайловича. Современное сочинение Григория Котошихина. СПб, 1884. С. III; Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3.

⁸ Маркевич А.И. Григорий Карпович Котошихин и его сочинение о Московском государстве в половине XVII в. Одесса: Типография Штаба округа, 1895.

⁹ Белокуров С. А. О Посольском приказе. М.: Б.и., 1906; Демидова Н. Ф. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. М.: Наука, 1987; Рогожин Н.М. Посольский приказ. Колыбель российской дипломатии. М.: Международные отношения. 2003; Беляков А. В. Служащие Посольского приказа 1645–1682 гг. СПб. : Нестор-История, 2017.

И. Маркевича, Григориј Карпович Котошихин родио се у Москви 1630. (могуће касније)¹⁰. Његов отац – монах при манастиру – научио је дијете читању и писању, захваљујући чему је кроз неколико година Г. К. Котошихин успио да добије дужност чиновника-приправника („несврстаног чиновника“) у Дворској канцеларији („Приказу Большого дворца“ који је управљао дворским домаћинством у читавој земљи)¹¹. Још четрдесетих година XVII вијека биле су смањене чиновничке плате многих канцеларија (приказа) – свих осим Дипломатске канцеларије („Посольског приказа“ који се бавио страним пословима) и Административне канцеларија („Расзјадного приказа“ који се бавио војном администрацијом)¹², тако да је временом Г. К. Котошихин прешао у престижнију и финансијски повољнију службу у Дипломатској канцеларији. Плате чиновника Дипломатске канцеларије могле су износити од 11 до 50 рубаља, а писари су добијали приближно 5 рубаља¹³. Приде су сви службеници могли добијати од породице до десет пута током године новац као накнаду за службено путовање – тако је писар (чиновник) Канцеларије могао добијати 10-15 рубаља годишње, а поред тога 6 копејки дневно за исхрану¹⁴. Да бисмо процијенили ову суму, вриједи запазити/поменути да је копејка Михаила Федоровича и Алексеја Михайловича (до увођења бакарног новца) садржала 0,48 г. чистог сребра. Плата државног писара била је једнака плати државног занатлије (крзнара, кројача, столара или зидара) и износила је 5 рубаља годишње и по 3 копејке наднице. Привремено запослени радници и приватни надничари добијали су мање него стално запослени. Да кажемо нешто и о цијенама: крава је вриједјела једну рубљу, ведро јечменог пива 12 копејки, ведро сланог купуса 2 копејке, фунта бибера – 12 копејки, домаћа кобила (не ратни и не чистокрвни пастув) - 3-8 рубаља¹⁵. На овај начин, може се рећи да је каријера, која се отварала пред Г. К. Котошихиним, била примамљива и прилично перспективна.

Према раду професорке Леонтијеве, Г. К. Котошихин није одмах добио посао чиновника, и у почетку је испуњавао дужности писа-

¹⁰ Маркевич А.И. Григорий Карпович Котошихин и его сочинение о Московском государстве в половине XVII в. Одесса: Типография Штаба округа, 1895. С. 4.

¹¹ Котошихин Г.К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г.А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 2000. С. 5.

¹² Демидова Н.Ф. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. М., 1987. С. 124-125.

¹³ Белокуров С. А. О Посольском приказе. М.: Б.и., 1906. С. 50.

¹⁴ Исто... С. 51.

¹⁵ Струмилин С.Г. Оплата труда в России (Исторический очерк) // Журнал Плановое хозяйство № 4 за 1930 г. стр. 93-130, №7-8 за 1930 г. стр. 135-161; Описание и продажа с публичного торга оставшегося имущества по убийству народом обвиненного в измене Михайлы Татищева // Временник императорского Общества Истории и Древностей Российских. кн. 8. 1850

ра - преписивао је за одјељења документе/материјале који су се бавили пословима грчким, хамбуршким, холандским, кримским, турским, шведским и пољским. Каријера се развијала успјешно и убрзо је Г. К. Котошихин био премјештен међу младе чиновнике при руском посланству/руској амбасади, које је водило преговоре са Шведском. Млади дипломата учествовао је децембра 1658. године закључењу важног за Русију Мира у Велизару¹⁶. Године 1660. Г. К. Котошихин, као чиновник при посланству/амбасади А. Л. Ордина-Нашчокина направио је грешку у царској титули у вези са интерном преписком и био је пребијен штаповима, али из службе није био избачен. Ову казну можемо сматрати/назвати благом за то вријеме - измјене и нетачности у царској титули сматрале су се издајом државе и због тога су кажњаване веома сурово¹⁷.

Ова суровост била је више него разумљива. Према мишљењу њемачког истраживача Ј. Хенингса, Москва је већ крајем XV вијека „инсистирала на својој једнакости са другим дворовима и показивала је тај захтјев у веома развијеном церемонијалу. Ова страна постаје још важнија, ако схватимо, да су цареви били дужни да се укључе у општу логику комуникације, да би били у стању да саопште другим Европљанима барем своју претензију на такав статус, ни не говорећи о томе, да би га жељели остварити.” Искривљавање титула подривало је ову политику, и „уопште нису нужно били конфликти на културном плану: они су били прије изазвани политичко- дипломатским противрјечностима – несагласјем”, испуњеним многобројним сложеностима¹⁸. С. М. Соловјов објавио је 1861. године повељу из Тајне канцеларије („Приказа тајних послова“ који се бавио питањима државне безбједности), која у потпуности описује овај злочин и казну која је за њим услиједила¹⁹.

Казна се није јако одразила на каријеру Г. К. Котошихина, кога су у октобру 1660. године послали у Ревел ради надгледања шведских амбасадора/изасланика. Касније је био гласник приликом припреме за Мир у Кардису, који је закључен 21. јуна 1661. године. Успјешно је завршио мисију, добивши од Швеђана писмо и усмено саопштење за руску страну²⁰.

¹⁶ Котошихин Г. К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г.А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 2000. С. 6.

¹⁷ Слово и дело государевы: (процессы до издания Уложения Алексея Михайловича 1649 года)/ Собр. Н. Новомбергский. М.: Печатня А.И.Снегиревой, 1911.

¹⁸ Хеннингс Я. Неудачный подарок: культурный шок или политическая культура? О функции и значении дипломатического дара в англо-русских отношениях XVII в. // На языке даров: правила символической коммуникации в Европе. 1000-1700 гг. М.: Политическая энциклопедия, 2016. С. 223–225.

¹⁹ Соловьев С.М.История России с древнейших времен в 15 книгах. Книга VI. М.: Наука, 1961. С.336.

²⁰ Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб.,

Према коментарима Г. А. Леонтијеве, по повратку у Москву Г. К. Котошихин морао се суочити са новим тешкоћама – његов отац био је оптужен за проневјеру манастирског новца/имовине. Кућа Котошихиних била је конфискована у корист цара, и мада се показало да су оптужбе лажне, није било могуће вратити очинску кућу. Августа 1661. године млади Котошихин био је послат у Стокхолм са регуларним/редовним писмом²¹. По испуњењу мисије, Г. К. Котошихину се значајно повећала плата и накнада за путовање (празнични) новац²², а још ниједном није учествовао у међународној преписци, мијењајући путовања са дневном службом у Дипломатској канцеларији.

Пребјеглице из Русије нису биле јединствена/појединачна појава у Шведској. Пошто су „инострани изасланици били под будним надзором власти“, управо од издајника шведски војни губернатори граничних области/територија успијевали су да сазнају много важних обавјештајних информација. „Руси његовог краљевског величанства“ селили су се у Нарву, Ригу и Ревел. У основи то су били трговци украдене робе, одбјегли кметови и криминалци који су се скривали од царског правосуђа. Тако важан човјек као што је сарадник Дипломатске канцеларије био је очигледно добар плијен за краљевске регруте. Такви људи имали су шта да изгубе (плату и непокретну имовину). Ништа мање застрашујућа није била упорност којом су руске власти откупљивале пребејглице од западних господара, да би их сурово погубили ради забаве московског становништва²³.

Г. К. Котошихин одлучио је да постане издајник већ 1663. године. Још док је био чиновник царске Дипломатске канцеларије у вријеме преговора Русије и Шведске (после закључења мира у Кардису), Г. К. Котошихин пренио је информацију шведском представнику у Москви Адолфу Еберсу. Према ријечима самог Г. К. Котошихина, његова издаја била је значајно награђена: „Када су изасланици, околничкиј Василиј Семјонович Волински и његови помоћници водили преговоре о миру, ја сам пренио Еберсу у шведско посланство инструкције дате овим изасланицима и друга документа за прављење копија, за шта ми је господин комесар поклатио 40 рубаља“. Ово се потврђује и извјештајима резидената/становника, и молбом самог Г. К. Котошихина која је услиједила послуже тога а упућена је ингријском губернатору. А. Еберс је

1882, № 3. С. 4.

²¹ Котошихин Г. К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г.А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 200. С. 8.

²² Белокуров С. А. О посольском приказе. М., 1906. С. 50.

²³ Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3. С. 2–3.

писао „Овај добар момак, по поријеклу Рус, али по наклоности прави Швеђанин, обавезао се да ме убудуће, када вам буду писали, извјештава о свему што се догађа“. Интересантно је, али током врбовања шведски дипломата преварио је своју благајну и новог агента - у извјештајима центру писао је о исплати 100 дуката руском чиновнику, а сам Г. К. Котошихин сјећао се касније да је добио свега 40 рубаља²⁴. Напомињемо да је сребрни шведски риксдалер средином 17. вијека садржао 25,27 грама чистог сребра, тј. износио је 53 руске сребрне копејке тог времена. Златни дукат (или флорин) кован је у Шведској од 1654. године и садржао је 1654-1664. године 3,34 грама чистог злата, што се у то вријеме изједначавало са два риксдалера (тј. приближно једној рубаљи)²⁵. Приближно исти однос – 1 рубаља за два риксдалера (или царска талира) за средину 17. вијека наводи и савремени њемачки истраживач Ј. Хеннингс²⁶. Са зачуђеношћу сазнајемо да је А. Еберс на оперативне трошкове отписао 100 рубаља, од којих је 40 исплатио свом агенту, а шездесет је украо из шведске благајне.

Са обновом рата са Пољском (1658–1667) Г. К. Котошихин доспио је у пуковску канцеларију Ј. К. Черкаског и И. С. Прозоровског, што је сувише узнемирило А. Еберса, који је изгубио важан извор у Дипломатској канцеларији. Кроз неко вријеме Г. К. Котошихин био је приморан да оде у Смоленск ради преговора. У исто вријеме кнез Ј. К. Черкаски био је опозван у главни град и замијењен је кнезом Ј. А. Долгоруким – он је преко чиновника предложио Г. К. Котошихину да оклевета претходника, обећавајући да заузврат унаприједи Григорија у служби, а такође и да врати конфисковано имање. Положај се показао крајње тешким – какав год одговор није био дат, Г. К. Котошихин стекао је јаког непријатеља, који би на чиновника обратио нежељену пажњу. За плаћеног шведског агента ова пажња била би фатална²⁷.

²⁴ Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3. С. 4.

²⁵ Glete J., *Swedish Naval Administration, 1521-1721: Resource Flows and Organisational Capabilities*, Leiden-Boston: Brill, 2010. p.XXII. p. 50–51; Edvinsson R. *Swedish monetary standards in historical perspective // Historical Monetary and Financial Statistics for Sweden: Exchange rates, prices and wages 1277–2008*, Stockholm: Sveriges Riksbank, Ekerlids förlag, 2010, pp. 26-66.

²⁶ Хеннингс Я. Неудачный подарок: культурный шок или политическая культура? О функции и значении дипломатического дара в англо-русских отношениях XVII в. // На языке даров: правила символической коммуникации в Европе. 1000-1700 гг. М.: Политическая энциклопедия, 2016. С. 211.

²⁷ Котошихин Г.К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г.А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 2000. С. 11.

У јесен 1664. године Г. К. Котошихин пребјегао је на страну непријатеља – прешавши код Пољака, гдје је био примљен у службу код литванског канцелара Христофора Паца, са платом од сто рубаља у сребру, тј. два пута више од максимума, који би могао да заради у Русији²⁸. Наредно побољшање руско-пољских односа могло је да буде фатално за Г. К. Котошихина. Пољаци су сасвим могли издати непотребног им пребјеглицу Москви као малу љубазност. И сам вишеструки издајица, Г. К. Котошихин оштро је осјећао да и њега такође могу издати. Промијенио је име и поново побјегао. На путу (за Либек) успјело му је да преваром добије важну информацију од царског представника који се налазио у граду – И. Ф. Горн, повјеровавши руском човјеку, испричао је планове неког пуковника о прелазу у Москву, који је знао војне планове краља и државника Шведске²⁹.

До октобра 1665. године Г. К. Котошихин стигао је до тврђаве Нарва (под влашћу Шведске 1583–1595, 1609–1702. године). Тамо је „сиромашни слуга и роб шведског краља” (како је Г. К. Котошихин себе називао) предао губернатору Таубе раније поменути молбу, у којој је набројао своје заслуге пред шведским престолом и затражио службу у земљи³⁰. Слагао је о разлозима својих лутања – разлог боравка у Пољској назвао је заробљеништвом. У очекивању одговора, Таубе је дао Григорију неку количину новца, одећу и допустио му је да остане у Нарви. Паралелно са оним што се дешавало, Шведска је водила преговоре са Русијом у оквиру којих је већ у новембру у Нарв као гласник стигао М. Прокофјев (чиновник који је предао понуду Долгоруког Г. К. Котошихину). Ослањајући се на у Кардису потписани мировни уговор Шведске и Русије, Москва је тражила враћање одбјеглог чиновника, оспоравајући причу о заробљавању Григорија. Ситуација се закомпликовала тиме што је руско писмо са доказом о издаји Григорија (и обавези његовог изручења) већ било послато краљу, што је могло довести до непредвиђених посљедица како за Г. К. Котошихина, тако и за самог Таубеа. Срећом, у тврђаву је стигао А. Еберс, испоручивши краљевски одговор – одбјегли царски чиновник је био примљен у краљевску службу, пошто је имао потребне информације. За руску страну одглумили су представу са затварањем Григорија и његовим наводним неочекиваним бјекством у непознатом правцу – заправо Г. К. Котошихин био је одве-

²⁸ Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3. С. 21.

²⁹ Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3. С. 4.

³⁰ Исто... С. 6.

ден у Стокхолм, гдје је стигао 5. фебруара 1666. године³¹. Тамо је, под туђим именом, одбјегли дипломата и провео остатак свог живота.

По доласку у главни град, Г. К. Котошихин активно је тражио аудијенцију код утицајних људи предлажући им своја знања како руског језика, тако и тајних података о уређењу руске државе. Изражавао је спремност да служи шведском краљу као локални експерт о Русији у Стокхолму, и једноставно у својству шпијуна, који је спреман да тајно уђе у Русију ради извршења тајних задатака. Међутим, од другог шведског агента у окружењу царског гласника постало је јасно да ср Г. К. Котошихин, који је трговао својом лојалношћу, није гадио и да проба да препрода и своје шведске пријатеље. Са овим циљем он је ишао и код московског резидента у Шведској, приказујући себе као царског чиновника који је запао у пољско заробљеништво. Овај покушај није уродио плодом, па је поред тога војвода почео да тражи од шведских власти да пребјеглицу предају Москви за одмазду. Осиромашени Г. К. Котошихин („стигао из Либека на броду бос и наг, тако да су му обје ноге отекле и озебле”) написао је двије молбе – једну на име у то вријеме још увијек малолетног краља Карла XI, другу – на име Државног савјета. На крају, Г. К. Котошихин добио је од Швеђана одјећу и исплату од 200 риксдалера у сребру за пут у Стокхолм³².

Покушавши да са себе скрене пажњу руских војвода, Г. К. Котошихин је у исто вријеме желио да се допадне новим господарима. Своје убитачно тешко име за Швеђане промијенио је у пријатно Јохан Александар Селицки и прешао у протестантизам. У Стокхолму је почео да за потребе Иностраног колегијума Шведске пише опширан рад о Русији у вријеме власти Алексеја Михаиловича, одобрен од наручиоца – грофа Магнуса Габријела де ла Гардија. Г. К. Котошихин добио је плату, био је примљен међу особље архива Колегијума и чак се уселио у кућу запосленог у архиву Колегијума – преводиоца Данила Анастасијуса. Овом новом уточишту било је суђено да у његовом животу одигра фаталну улогу³³.

Јохан Александар Селицки био је запослен као стални службеник Државног архива на положају руског преводиоца са платом од 300 сребрних шведских далера годишње³⁴. То је износило близу 150 рубаља, што је знатно превазилазило његову плату у Русији, па чак и оно што су

³¹ Исто... С. 8-9.

³² Исто... С. 5-7.

³³ Котошихин Г. К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г. А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 2000. С. 14.

³⁴ Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3. С. 22.

му нудили у Пољској. Баш у ово вријеме Г. К. Котошихин написао је „О Русији у вријеме власти Алексеја Михаиловича“, а паралелно је помагао старијем руском преводиоцу у Државној архиви и свом станодавцу Д. Анастасијусу у превођењу руских текстова – укључујући и руски „Саборни законик“ из 1649. године. Међутим, рад на „Саборном зборнику“ није био завршен. Ј. А. Селицки (бивши Г. К. Котошихин) 1667. године убио је Д. Анастасијуса у пијаној свађи због Марије, жене преводиоца изасланства. Д. Анастасијус је волио да пребије своју жену у пијаном стању. Селицки је бранио Марију од ових напада, услед чега је Д. Анастасијус посумњао о постојању између њих интимних односа. Марија, ћерка Фалентина, удовица покојног, свједочила је на суду 10. септембра 1667. године „у сузама, да се њен станар, руски канцеларијски службеник Јохан Александар Селицки“ у недјељу 25. августа „у седам сати увече у њеном одсуству вратио кући у пијаном стању и без било какве посебне свађе бацио се на њеног мужа, бившег руског тумача Данила Анастасијуса, који је стајао у доњој хаљини и ципелама, спремајући се да спава. Зграбио га је за рамена, ударио ногама у стомак, сатерао у угао и ... нанео му је четири смртна ударца боджом, један у груди, испод лијево брадавице, други испод пупка, трећи у леђа између рамена, а четврти у лијеву руку. Анастасијус му је рекао: Да ли ми је ово награда за све добро што сам ти учинио?“ и позвао је у помоћ своју свастикку. Она је била сама са њима у соби и одмах је појурила да их раздвоји, али на своју несрећу: Селицки, склањајући њену руку, ударио је боджом у груди, тако да хирург још и сада није сигуран да ли ће она остати жива“. Избезумљеног чиновника одвезли су у војни затвор. Двије недјеље након напада, 9. септембра Д. Анастасијус је умро. У своју заштиту Јохан Александар Селицки изјавио је да је Д. Анастасијус њега ударио први и да је такође био пијан, а прије тога су њих троје ишли да купе златни прстен Марији Фалентиновој. Ипак, суд је похитао да донесе смртну пресуду на основу признања кривице, јер је хтио да избјегне изручење Котошихина чије је изручивање тражило руско посланство³⁵.

За овај скандал и убиство сазнала је руско посланство, открила је право име убице и два пута тражило његову екстрадицију. Шведске власти схватиле су да нема више користи од Г. К. Котошихина, али би његова неиспука могла довести до свађе са Русијом. Олакшавајућа околност за шведско правосуђе била је и то што је Г. К. Котошихин у потпуности признао своју кривицу. Посљедње одлагање у случају несрећни пребјег је пронашао у покушају да „се боље упозна са протестантизмом“ да би се спремио за смрт. Суд му је одобрио такву могућ-

³⁵ Исто... С. 25-27.

ност, али је учење основа лутеранства очигледно из политичких разлога ишло крајње убрзано. Већ 21. октобра 1667. године Јохан Александар Селицки био је јавно обезглављен³⁶.

У другом дијелу нашег рада морамо да потражимо одговор на питање који је био глобални интерес шведске круне? Зашто је Стокхолм одбио да користи Г. К. Котошихина у улози теренског информатора (као што је нудио сам пребјегли дипломата), већ му је обезбиједио добре услове за писање опширног аналитичког извјештаја? У свом дјелу Г. К. Котошихин описао је уређење многих царских канцеларија, прије свега – Дипломатске канцеларије. По опису Г. К. Котошихина, канцеларијом (приказом) су управљале приказне судије – бољари, окољнички, думни дворани, думни дијаци³⁷. На челу канцеларије (приказа) налазио се думни дијак, коме су била потчињена још два дијака, као и четрнаест чиновника. Структуру руководства руске Дипломатске канцеларије (Приказа) можемо упоредити са уређењем канцеларије у Шведској тог периода. У Шведској се радило о мањем и неразвијеном органу, на чијем челу се налазио компактнији колегијум виших чиновника: канцелара и два канцеларска савјетника³⁸. Дјелатност приказних судија дијелила се на службу у Бољарској думи (подношење извјештаја државном руководству) и непосредно у самој Дипломатској канцеларији. У Думи они су били извјестиоци у вези са пословима Дипломатске канцеларије, а такође су записивали и предавали приказу царске и думне одлуке. Приказ се бавио спољнополитичким пословима, боравком страних трговаца и уопште свих невојних страних посјетилаца. Могао је у почетку управљати недавно присаједињеним територијама (смоленским и украјинским покрајинама). Дипломатској канцеларији били су потчињени неки мање значајни прикази по бившим удеоним кнежевинама (Новгородска, Галичка, Устјушка, Владимирска четврт) и Печатный приказ³⁹ (Канцеларију за овјеру - гдје су се бавили изразом званичних писама у околне државе и званичних потврди племићима на добијене награде, посједе и звања). Дипломатска канцеларија се бавила и пословима полунезависних територија – земаља донских козака, крштених и некрштених Татара из припојених казанских, астраханских, сибирских и касимовских кнежевина⁴⁰.

Послије преговора, страни господар гостео је изасланике, који су и у неформалним околностима били савјетовани да се понашају примје-

³⁶ Исто... С. 29-32.

³⁷ Беляков А. В. Служащие Посольского приказа 1645–1682 гг. . СПб. : Нестор-История, 2017. С. 77

³⁸ Кан А.С История Швеции. М.: Наука, 1974. С. 149-250.

³⁹ Исто... С. 217

⁴⁰ Исто... С. 110

рено, да говоре опрезно, да мало пију – прво за здравље свог цара, а онда – локалног владара. Ако је, осим поклона цару, нешто лично било уручено изасланицима, били су у обавези да све приватне поклоне неизоставно покажу у повратку – цар је имао право да их откупи. Овај важан обичај доприносио је заштити руских дипломатских представника од поткупљивања егзотичним новинама. Награда за дипломатску функцију коју испуњавају у улози представника владара требало је да буде примљена искључиво из руку сопственог сизерена. Овај обичај осуђивали су западни сусједи у својим биљешкама⁴¹. Ништа мању узрујаност није изазвао ни протокол пуштања страних изасланика ка руци. Руски цар дозвољавао је да му љубе руку само хришћански изасланици, и наконј ове церемоније обавезно је прао руке. Овај обичај прања руку није се сувише допадао придошлим странцима - посетивши Москву крајем 16. вијека, Антонио Посевин писао је у свом дјелу «*De rebus Moscoviticis*», да цар „управо за искупљење грехова пере руке“ и мислио је да су други хришћански кнезови дужни да укажу Московљанину на неумјесност овог обреда, да му дају до знања да они неће више слати изасланике, док он не одустане од умивања руку послѣје поздрављања⁴². У условима масовне епидемије, овај обичај је несумњиво имао не само идеолошку, него и практичну вриједност. Проблем је био и у томе што се од друге половине XVI вијека до почетка XIX вијека европска традиција уопште скептички односила према прању тијела. Купање цијелог тијела се сматрало у том периоду у Западној Европи штетним, скупим и исквареним варварством⁴³.

У посланству се вршио и паралелни надзор над амбасадорима и посланицима (представницима Дипломатске канцеларије) од стране Приказа тајних послова. Г. К. Котошихин, који је ласкао Швеђанима, објашњавао је ову особеност руске дипломатске службе „охолом врстом, необразованошћу, мржњом, бестидношћу и непоштењем руског народа“. Наравно, очигледна је жеља Г. К. Котошихина да се интегрише у окружење - он је на више мјеста критиковао православне обичаје и позивао се на разборитост Швеђана којима није било потребно надгледање за вријеме мисије и истраге по завршетку дипломатских мисија. Заправо, ова особеност (оперативно прикривање службеника дипломатске мисије од стране припадника службе безбједности) та-

⁴¹ Исто...С.53.

⁴² Олеарий А. Описание путешествия в Московию. Пер с нем. А.М.Ловягина. Смоленск: Русич, 2003. С.46-54.

⁴³ Ashenburg K., *The Dirt on Clean: An Unsanitized History*. Canada: Alfred A. Knopf, 2007. Pp. 97-124; Smith V., *Clean: A History of Personal Hygiene and Purity*. Oxford: Oxford University Press, 2007. Pp. 185-224.

кође је била важна и корисна особина руске дипломатије, коју је убрзо (од средине 18. вијека) почела да користи већина водећих европских земаља. Г. К. Котошихин је наглашавао да, осим ових тајних сарадника које су се бавили својим задацима, постојало је и физичко обезбјеђење дипломатских мисија, из редова професионалних војника, који су ради безбједности били дужни да присуствују чак и званичним састанцима⁴⁴.

Г. К. Котошихин описивао је систем руске дипломатске службе са позиције човјека који је тај систем издао и био због тога осуђен на смрт. Да би се објективно разумио ниво развоја дипломатске службе у Русији, Посољски приказ се мора упоредити са сличним државним органом у Шведској – држави која је платила извјештај Котошихина. Канцеларија се као орган у Шведској уобличио тек у XVI вијеку, за вријеме Густава Васе (1523–1560), замјењујући посебно мјесто канцелара при краљу. У раним фазама у шведској канцеларији радило је само неколико писара, али се временом појавила и дужност секретара. Канцеларија није имала чак ни савјетодавну улогу и само је указивала помоћ краљу у састављању државних докумената и краљевских писама. Од тридесетих и четрдесетих година XVI вијека (паралелно са стварањем Дипломатске канцеларије у Русији 1549. године), спроводила се реорганизација уређења шведске канцеларије. Особље се значајно повећавало, а одговорне дужности заузимали су имигранти из Њемачке – краљ Густав поставио је на чело институције Њемца Конрада фон Пихија. Њемци у Шведској били су лишени друштвених коријена, па су због тога били максимално лојални самом краљу, од кога су зависили. Конрад фон Пихи спровео је реформу уређења Канцеларије, подијеливши је на два дијела, која су се разликовала један од другог не само у сфери дејлатности, него и по језику: њемачка канцеларија бавила се односима Шведске са државама Европе (не скандинавским) – углавном са германским кнежевинама. Друга, шведска канцеларија бавила се унутрашњим пословима и односима са Данском. У посматраном периоду, у вријеме потомака Густава – Канцеларија је постепено почела да утиче на управљање државом, иако се њен положај није мијењао радикално.⁴⁵ Дакле, оба органа – и шведска Канцеларија и руски Посољски приказ (Дипломатска канцеларија) садржали су специфичности своје државе, али су били формиран практично у исто вријеме. Штавише, дипломатска служба средином 17. вијека у Русији очигледно

⁴⁴ Исто... С.74-76

⁴⁵ Hakanen M., Koskinen U., *The Gentle Art of Counselling Monarchs // Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560–1720*, Ed. by P.Karonen and M.Hakanen, Helsinki: SKS, 2017. p.47-87.

је била разгранатија и многостранија. За разлику од Шведске, Русија 17. вијека била је држава са огромним копненим границама, са великим бројем крајње разноликих сусједних држава са великим разликама на културном, језичком, религиозном плану. Можемо рећи да је доказ успјешног функционисања руске дипломатске службе у 17. вијеку стабилна спољнополитичка линија Русије у том периоду. Дипломатски односи и мир су доминирали и само повремено су се прекидали низом кратких, али ефикасних ратова Михаила Федоровича и Алексеја Михаиловича. Након крвавог периода Смутње Русија је успела да се задржи ван исцрпљујућег Тридестогодишњег рата (1618–1648.) Односи Шведске и Русије у раздобље Котошихина били су веома компликовани и активни⁴⁶.

Интересантно је упоредити разгранату структуру Дипломатске канцеларије са концепцијом дипломатског рада у још једној сјеверној држави са којом је Русија активно одржавала везе од 16. вијека – са Енглеском. У британском краљевству једини специјализовани орган који се бави међународним односима настао је тек 1782. године – скоро двије и по стотине година касније него у Русији и Шведској. Енглези нису дуго разграничавали политику на унутрашњу и спољашњу и делили су је... на јужну и сјеверну. Постојали су Сјеверни и Јужни департмани који су се бавили унутрашњом и спољном политиком на сјеверу или југу. Секретар Сјеверног департмана био је старији по звању и одговарао је за Јужну Енглеску, Велс, Ирску, америчке колоније, дипломатске односе са муслиманским и католичким европским државама. Секретар Јужног департмана био је одговоран за Сјеверну Енглеску, Шкотску, односе са протестантским европским земљама и Русијом. Штавише, чак и ови државни секретари били су именовани тек од 1660. године, а прије тога у Енглеској није било сталног специјализованог државног органа који се бавио спољном политиком.⁴⁷ Ова два поређења дозвољавају нам да изнесемо још једну хипотезу, која заслужује посебно истраживање: да су шведске власти могле бити заинтересоване за уређење дипломатске службе Русије не само с очигледном циљем шпијунирања непријатељске државе, него и због коришћења туђег искуства у раду.

Руска дипломатска служба анализираниог периода по структури и организацији није заостајала за сличним установама у великим земљама Сјеверне Европе са којима је Русија одржавала активне везе (у Шведској и Енглеској). Може се претпоставити да је развој руске

⁴⁶ Nordwall J.E., Sverige och Ryssland efter freden i Kardis // Historisk tidskrift, 1890, s. 229-281.

⁴⁷ Office-Holders in Modern Britain: Volume 2, Officials of the Secretaries of State 1660-1782. London: University of London, 1973. Pp.22-58.

Дипломатске канцеларије (Посољског приказа) био повезан са великим копненим границама, не ограниченим природним факторима попут ријека и планина, што је чинило спољнополитички положај Русије јединственим, а њене односе са другим државама врло разноликим. У таквим сложеним условима руске дипломате одржавале су дипломатске односе по вољи суверена са земљама различитих околних цивилизација/култура, проналазили са њима заједнички језик и обострано користан пут према мирној коегзистенцији. Можемо претпоставити да је интерес Стокхолма према необичном и релативном напредном начину уређења руске дипломатске службе разлог и пажљивог односа према Котошихину у Стокхолму. У 16–17. вијеку утицаји у култури, као и у области војне и дипломатске организације, још нису добили ексклузивни правац са запада на исток⁴⁸. По завршетку свог обимног писаног елабората, пребјег више није био занимљив. Котошихин је био осуђен за криминалне радње и погубљен без дуге расправе. Према наредби Де ла Гардија, леш погубљеног је био прослијеђен за потребе рада краљевског професора медицине Улафа Рутбека старијег (Olof Rudbeck den äldre) у његово Анатоомско позориште (Theatrum anatomicum) на Универзитету Густавианум. Обдукција руског пребјеге била је толико популарна и донијела је толико новца од улазница да је Рутбек био одушевљен. Одвојио је скелет од тијела кувањем у славној води, након чега је повезао кости и лобању бакарним и челичним жицама у исправном анатомском редоследу. Ови остаци „верног слуге шведског краља”, како и приличи „добром момку, руског поријекла које је постао Швеђанину”, још неколико деценија нису имали мира и наставили су понизну службу у улози наставног помагала за обуку генерација љекара и разоноду јавности у Анатоомском театру у Упсали⁴⁹. Није престала ни интелектуална служба, јер елаборат несрећног Г.К. Котошихина о руској дипломатској служби био је коришћен за обуку шведских дипломата све до Сјеверног рата⁵⁰.

⁴⁸ Re-orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East. Edited by Gerald Maclean, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005

⁴⁹ Пересветов Р.Т. Биографија одного скелета // Тайны выцветших строк. М.: Детгиз, 1963. С. 209—232; Grimberg С., Svenska folkets underbara öden, Stockholm: P.A.Norstedt & Söners Förlag, 1924. S. 107-112.

⁵⁰ Hjärn Н., En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan // Historisk tidskrift, 1881, s.53-85.

Darija TIMOFEJEV

Summary

The Russian-Sweden relations even in times of peace has lots of competition and rivalry in the 16-18th century. An episode of it was associated with the former Russian diplomat Kotoshikhin. Historians have discovered his old manual on Russian diplomacy in Stockholm in the 19th century. Comparing modern studies of everyday life by contemporary historians with the memories of Kotoshikhin and the documents preserved about his life gives the possibility for several interesting conclusions. In the description of the Imperial Diplomatic Office (Posoljski prikaz), Kotoshikhin presented several interesting features of that institution - a branched structure, the custom of supplying deputies with detailed instructions on negotiations, the custom of giving the emperor all gifts received in a diplomatic mission, the custom of washing hands after meetings with foreign diplomatic representatives, the custom of security protection of mission members with a special bodyguards (included in the ranks of the mission) and with a spy network within the mission itself. The Posoljski review must be compared with similar state bodies in Sweden and England. The Swedish authorities could be interested in arranging Russia's diplomatic service not only for the obvious purpose of spying on the enemy state, but also for using foreign experience. The Russian diplomatic service of the analyzed period was maybe even more sophisticated then similar institutions in the large countries of Northern Europe. Kotoshikhin was convicted and executed shortly after he finished his work.

Списак извора

Котошихин Г.К. О России в царствование Алексея Михайловича. Подг., комм. и указ. Г. А. Леонтьевой. М.: РОССПЭН, 2000.

О России в царствование Алексея Михайловича. Современное сочинение Григория Котошихина. С предисловием А. А. Куника. СПб, 1884.

Олеарий А. Описание путешествия в Московию. Пер с нем. А. М. Ловягина. Смоленск: Русич, 2003.

Опись и продажа с публичного торга оставшегося имения по убийении народом обвиненного в измене Михайлы Татищева // Временник императорского Общества Истории и Древностей Российских. кн. 8. 1850.

Слово и дело государевы: (процессы до издания Уложения Алексея Михайловича 1649 года)/ Собр. Н. Новомбергский. М.: Печатня А. И. Снегиревой, 1911.

Списак литературе

Ashenburg K., *The Dirt on Clean: An Unsanitized History*. Canada: Alfred A. Knopf, 2007.

Edvinsson R. Swedish monetary standards in historical perspective // *Historical Monetary and Financial Statistics for Sweden: Exchange rates, prices and wages 1277–2008*, Stockholm: Sveriges Riksbank, Ekerlids förlag, 2010, pp. 26-66.

Glete J., *Swedish Naval Administration, 1521-1721: Resource Flows and Organisational Capabilities*, Leiden-Boston: Brill, 2010, p.XXII.

Grimberg C., *Svenska folkets underbara öden*, Stockholm: P.A.Norstedt & Söners Förlag, 1924.

Hakanen Marko, Koskinen Ulla, *The Gentle Art of Counselling Monarchs // Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560–1720*, Ed. by P.Karonen and M.Hakanen, Helsinki: SKS, 2017.

Hjärne H., *En rysk emigrant i Sverige för två hundra år sedan* // *Historisk tidskrift*, 1881, s.53-85.

Nordwall J.E., *Sverige och Ryssland efter freden i Kardis* // *Historisk tidskrift*, 1890, s. 229-281.

Office-Holders in Modern Britain: Volume 2, Officials of the Secretaries of State 1660-1782. London: University of London, 1973.

Re-orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East. Edited by Gerald Maclean, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

Smith V., *Clean: A History of Personal Hygiene and Purity*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Белокуров С. А. *О Посольском приказе*. М.: Б.и., 1906.

Беляков А. В. *Служащие Посольского приказа 1645–1682 гг.* . СПб. : Нестор-История, 2017.

Грот Я.К. Новые сведения о Котошихине по шведским источникам. Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т.29. СПб., 1882, № 3.

Демидова Н. Ф. *Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма*. М.: Наука, 1987.

Заборовский Л. В. *Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе*. М.: Мысль, 1981.

История внешней политики России. (Конец XV - 1917 г.). Том I. Конец XV – XVII век (От свержения ордынского ига до Северной войны). М.: Международные отношения, 1999.

Кан А.С История Швеции. М.: Наука, 1974.

Маркевич А.И. Григорий Карпович Котошихин и его сочинение о Московском государстве в половине XVII в. Одесса: Типография Штаба округа, 1895.

Пересветов Р.Т. Биография одного скелета // Тайны выцветших строк. М.: Детгиз, 1963. С. 209—232.

Рогожин Н.М. Посольский приказ. Колыбель российской дипломатии. М.: Международные отношения. 2003.

Соловьев С.М. История России с древнейших времен в 15 книгах. Книга VI. М.: Наука, 1961.

Струмилин С.Г. Оплата труда в России (Исторический очерк) // Журнал Плановое хозяйство № 4 за 1930 г., №7-8.

Флоря Б.Н. Русское государство и его западные соседи (1655–1661 гг.). М.: Индрик, 2010.

Хеннингс Я. Неудачный подарок: культурный шок или политическая культура? О функции и значении дипломатического дара в англо-русских отношениях XVII в. // На языке даров: правила символической коммуникации в Европе. 1000-1700 гг. М.: Политическая энциклопедия, 2016.